

Алимухамедова Мунаввар Рашидовна

*Тошкент Тиббиёт академияси Урганч филиали клиникаси Педиатрия бўлими
шифокори*

Аннотация: *Мазкур мақолада мамлакатимизда тиббиёт илмининг ривожланиш тарихи назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Шунингдек, тиббиёт фани соҳаларининг вужудга келиши ва тараққий этишига ўз ҳиссасини қўшган олимлар фаолиятига тўхталиб ўтилган.*

Калит сўзлар: *Ибн Сино, тиббиёт, медицина, халқ табобати, тиббиёт соҳалари, болалар тиббиёти, хирургия, тиббиёт олийгоҳлари, соғлиқни сақлаш, биология, зоология, анатомия.*

Тиббиёт, медицина, табобат – кишилар соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш, умрни узайтириш, касалликларнинг олдини олиш, даволаш ҳақидаги билимлар ва шу соҳадаги амалий тадбирлар мажмуи.

Тиббиёт тиббий-биологик, клиник, тиббий-ижтимоий ва гигиеник фанларга бўлинади. Тиббий-биологик фанларга: одам танасининг тузилишини ўрганадиган анатомия, гистология ва ситология; организмнинг одатдаги ҳолатини, унда касалликнинг пайдо бўлиши, авж олиши, кечиши ва юз берадиган структур ҳамда функционал ўзгаришларни ўрганадиган нормал физиология ва биокимё; патологик анатомия ва патологик физиология; организмга дорилар таъсирини ўрганадиган умумий ва клиник фармакология, шунингдек, микробиология, вирусология ва паразитология, тиббиёт генетикаси ва бошқа(лар) киради. Одам касалликлари, уларни даволаш ва олдини олишни ўрганадиган клиник фанлар асосий даволаш усулига кўра, терапия ва хирургияга бўлинади. Тиббиётнинг ушбу қисмлари ҳам, ўз навбатида, маълум аъзо, тизимлар касалликларини атрофлича ўрганиши, йўналиши бўйича турли соҳаларга бўлинади. Масалан, терапияда кардиология, ревматология, нефрология, гастроэнтерология, гематология, гериатрия, Фтизиатрия, педиатрия, неврология, психиатрия, дерматология ва венерология, курортология, физиотерапия, рентгенология, терапевтик стоматология; хирургияда, умумий хирургиядан ташқари, акушерлик ва гинекология хирургияси, травматология ва ортопедия, анестезиология, реаниматология, нейрохирургия, онкология, урология, оторинларингология, офтальмология дигирургиялари ажратилади.

Ташқи муҳитнинг организмга таъсири ва аҳоли соғлигини муҳофаза қилиш тадбирларини ўрганадиган тиббий-ижтимоий ва гигиеник фанларга ижтимоий гигиена ҳамда соғлиқни сақлашни ташкил этиш, умумий гигиена, болалар ва ўсмирлар гигиенаси, коммунал гигиена, овқатланиш гигиенаси, радиацион гигиена,

меҳнат гигиенаси, эпидемиология ва тиббиёт геогрфияси, шунингдек, тиббиёт этикаси ва деонтологияси киради.

Тиббиётнинг бундай бўлиниши шартли, чунки ижтимоий жараёнлар барча тиббиёт фанларига, шунингдек, илмий-амалий соҳалар (ҳарбий тиббиёт, космик тиббиёт, спорт тиббиёти, суд тиббиёти ва бошқа(лар))га бевосита тааллуқлидир. Тиббий-биологик фанлар учун характерли бўлган экспериментал усул эса клиник ва гигиеник тиббиёт соҳасига ҳам кенг кириб бормоқдас. Тиббиёт табиий фанлар (биология, физика, кимё) ва ижтимоий фанлар ҳамда техника билан чамбарчас боғланган.

Замонавий тиббиётнинг келиб чиқиши, тараққиёт босқичи кўхна тарихнинг турли даврларидаги дунёкарашларни ўз ичига олади. Маълумки, турли касалликлар, уларни даволаш ва олдини олиш ҳақидаги билимлар асоси қадимдан кишиларнинг тажриба ва кузатишларига боғлиқ бўлган.

Тиббиётнинг халқ таъбаотидан мустақил фан даражасига кўтарилишида қад. Миср, Бобил тиббиёти, Гиппократ ва Галеннинг муҳим ўрни бор. Гиппократ касалликларни аниқлаш, беморнинг ҳаёти ва фаолиятига ташқи муҳитнинг таъсирини ўрганиш, хасталикнинг келиб чиқиш сабабларини топиш ва даволашда бемор организмнинг ўзига хос хусусиятларини билиш каби масалалар билан шуғулланган. Гален эса дастлаб организмдаги аъзо ва тизимларнинг тузилиши ҳамда фаолиятларини, асосан, ҳайвон (маймун)лар организмда тажриба қилиб ўрганган. Унинг анатомия ва физиологияга доир асарлари 16-асргача тиббиётнинг асоси бўлиб хизмат қилди.

Ўрта Осиё ва умуман Шарқда таъбаот айниқса, ривож топди. Шу даврда юнон, санскрит ва бошқа қад. Шарқ тилларида ёзилган тиббиётга доир асарларнинг кўпчилиги, жумладан, Аристотель, Диоскорид ва Галеннинг доришуноликка оид асарлари сурёний ва араб тилларига таржима қилинди. Галеннинг «Қиво ал-адвия ал муфрада» («Содда дориларнинг қувватларни ва Бадиғурснинг «Ал-Абдал ал-адвия ал муфрада» («Содда дориларнинг ўрнига ўтучилар») каби китоблари илк бор машхур табиб ва таржимон Ҳунайн Ибн Исҳоқ Ибодий (80877) томонидан таржима қилинди. Шарқда Абу Ҳанифа Динаворий (815 й. туғилган) «Китоб фин-набот» («Ўсимликлар ҳақида китоб»)ни яратиб, унда 482 хил ўсимликнинг дорилик хусусиятларини баён этди. Абу Райхон Берунининг «Китоб ас-сайдана фи-т-тиб» («Тиббиётда доришунослик») асари ўша давр тиббиёт ининг энг катта ютуғи ҳисобланиб, Ўрта Осиёда доришунослик илми – сайданага асос бўлди. Абу Бакр Розийнинг таъбаот соҳасидаги асарлари умуман жаҳон тиббиётнинг ривожланиши, бойишида ғоят улкан аҳамият касб этди. Олимнинг тиббиёт энциклопедияси ҳисобланган 25 жилдли «Ал-Жомий ал-кабир ва қад урифа бл-Ҳовий» («Ал-Ҳовий номи билан танилган катта тўплам») асари шу давргача Гарб ва Шарқ тиббиёт ида қадрли бўлиб келди; 10 жилдли «Таъбаот китоби» ҳамда «Чечак ва қизамиқ ҳақида»ги китоби ҳам тиббиётда машхур эди.

Ўрта асрда Абу Али Ибн Сино тиббиётнинг ривожланишига катта ҳисса қўшди. Унинг «ал Қонун фи-т-тиб» (қ. Тиб қонунлари) асари асрлар оша жаҳон табобатида асосий қўлланма бўлиб келди. Бу асар тиббиётнинг асосий соҳалари: анатомия, физиология, патология, терапия, доришунослик, гигиена ва бошқа(лар)ни қамраб олган. Иситма, ўлат, чечак, қизамиқ каби юқумли касалликларни қандайдир кўзга кўринмас жониворлар кўзғатиши тўғрисида фикр юритган. У буйрак тошларини операция қилиб олиб ташлаш, трахеотомия қилиш, жароҳатларни даволаш усуллари ҳақида ёзади. Ибн Синонинг бизгача етиб келган энг муҳим асарларидан яна бири «Ал-Адвия ал-калбия» («Юрак дорлари»)дир. Унда олим юрак касаллигида қўланадиган (ўзи топган) дорилар ҳақида ёзади.

Таниқли табиб Абу Мансур тибга оид «Мажмуъайи кабир дар адвият муфрада» («Содда дорилар ҳақида катта тўплам»), «Рисола дар иложи амроз-и садр» («Кўкрак касалликларининг Давоси ҳақида рисола»), «Китоб ғуно ва муно» («Мақсадларни мукамал баён қилган китоб») каби асарлар ёзган. Буларда ички касалликлар, тери касалликлари, исима-безгак касаллиги, уларга қарши дорилар ва даволаш усуллари баён этилган.

Шарафутдин Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Юсуф Илоҳий ҳам касалликларнинг келиб чиқиши, сабаблари, белгилари, уларни аниқлаш ва даволашга оид кўп билимлар соҳиби бўлган.

Ўша даврнинг йирик табибларидан бири Бадриддин Самарқандий Муҳаммад Ибн Баҳром Қалонисий ҳар хил касалликларга қарши мураккаб дорилар тайёрлаб тажрибада синаб кўрган.

13-асрнинг машҳур табибларидан бири Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Али Ибн Умар Нажбуддин Самарқандий «Ағзият ал-марзо» («Касаллар истеъмол қиладиган овқатлар») номли китобида ҳар бир касалликда қандай таом истеъмол қилиниши ва қайси овқатлардан эҳтиёт бўлиш лозимлиги, шунингдек, овқатларнинг дорилик хусусиятлари ҳақида ёзган.

40 йилдан ортиқ табобат илми билан шуғулланган Султон Али табиб Хуросоний (15-16-а.) ўз тажрибалари асосида 2 асар ёзган. Улардан бири «Дастур ал-илож» («Касалларни даволаш бўйича қўлланма»)дир. 15-16-асрларда Ҳиндистонда яшаб ижод этган хиротлик табиб Юсуф ибн Муҳаммад ибн Юсуф Юсуфий Ҳиравий тиббий асарлари ва амалий ишлари билан Ўрта Осиё, Хуросон ва Ҳиндистонда табобатнинг яна ҳам тараққий этишига ўз ҳиссасини қўшди.

Абдулғозихон ибн Араб Муҳаммадхон Хоразмий (1603-1664) муҳим тиббий асарлари, жумладан, эски ўзбек тилида ёзилган «Мнофиъ ал-инсон» («Инсон учун фойдали дорилар») номли асари билан машҳур.

18-асрнинг 2-ярми ва 19-асрнинг 1-ярмида Хоразмда яшаб ижод этган ўзбек табиби Жафархўжа ибн Насруддинхўжа Ҳусайний Крукий Ҳазораспийнинг ўзбек тилида ёзилган «Мултакий ат-тиб» («Тиббий маълумотлар тўплами») асари (1823) 67

бобдан иборат бўлиб, унда асосан, киши аъзоларининг ҳар хил касалликлари ва уларни дорилар билан даволаш усуллари баён қилинган.

Ўрта Осиёда қадимдан доривор ўсимликлар ва овқатли моддаларнинг хусусиятлари, уларнинг киши организмга етказадиган фойда ва зарарлари ўрганилган. Натижада халқ қўлида аста-секин тиббиётга оид кўпгина маълумотлар йиғилиб борган. Улар эса кейинчалик тиббий асарлар яратишда муҳим манбалардан бири бўлган.

Европада Уйғониш даврида тиббиёт янгидан равақ топди. 16-асрда кўпгина фанлар, айниқса, тиббиёт, физика ва кимёнинг ривожланиши касалликларни даволаш, сабабини билишда бу фанларнинг қонунларидан фойдаланиш имконини берди. Хирургияда, айниқса, жароҳатларни даволашда янги усуллар жорий қилинди. Анатомиянинг асосчиси Везалий мурдани ёриб текшириш билан одам организмнинг тузилиши ва аъзолар фаолиятини илмий жиҳатдан аниқ асослаб берди. Инглиз шифокори В.Гарвей қон айланиш тизими ҳақида асар яратиб, тиббиётда янги бўлим – физиологияга пойдевор қўйди. Физиканинг тараққиёти натижасида бу даврда микроскоп кашф этилди ва ундан тиббиётда фойдаланиш бошланди. Голландиялик олим Антони Левенгук томонидан микроскопиянинг ривожлантирилиши микробиология соҳасининг шаклланишига сабаб бўлди.

17-18-асрларда саноатнинг ривожланиши натижасида касб касалликлари ҳақидаги соҳа вужудга келди. Бундай касалликлар сабабини дастлаб россиялик олимлар ўрганиб, тиббиётга янги – касб касалликлари ҳамда меҳнат гигиенаси бўлимларини киритдилар. Кейинчалик табиий фанлар ва техника соҳасидаги тадқиқотлар доираси янада кенгайди. Табиий фанларнинг ютуқлари тиббиёт тараққиётига ижобий таъсир кўрсатди, беморни объектив текшириш усуллари (пальпация, перкуссия ва бошқа(лар)) ва лаб. диагностика асослари ишлаб чиқилди. Клиник текширув натижаларини, мурдани ёриб текширишда олинган маълумотлар билан таққослаш усули (И. Полунин, Н.Пирогов ва немис олими Р.Вирхов ва бошқа(лар)) касаллик белгилари аъзо ва тўқима ҳамда ҳужайраларнинг тузилишидаги ўзгаришларга боғлиқ эканлигини исботлашга имкон берди, бу тадқиқотлар натижасида кейинчалик тиббиётнинг яна бир янги бўлими – патологик анатомия ва гистология соҳалари вужудга келди.

Энергиянинг сақланиш ва ўзгариш қонунлари кашф этилиши, органик моддаларнинг тузилиши, ўзгариш ва алмашинув йўллари ўргана бориш биология ва тиббиётнинг тараққиётида муҳим босқич бўлди, физиологик ҳодисаларни тушунтириб берган илмий йўналиш ўша қонунларга асосланди.

19-асрнинг 2-ярмида микробиология соҳасида бир қанча янгиликлар яратилди. Эпидемик касалликлардан вабо, уларнинг кўзгатувчилари ва касаллик эпидемиологияси ўрганилди, чечак микроби аниқланди ва унга қарши вакцина тайёрланди (Э.Женнер). Маҳоратли врачлар ёрдамида бутун дунёда чечакка қарши эмлаш расм бўлди. Юқумли касалликлар сабаби турли микроблар эканлигини

Л.Пастер асослаб берди ва бу кашфиёт асосида кишиларни куйдирги, кутуриш каби юқумли касалликларга қарши эмлаб, уларнинг олдини олиш усуларини ишлаб чиқиш имконияти туғилди. Шу даврда Европада безгак, тошмали терлама (тошмали тиф), қайталама терлама ва бошқа(лар) юқумли касалликларни қўзғатувчи микроблар топилди. И. И. Мечников иммунитет ҳақидаги таълимотни яратди. Микробиологик кашфиётлар асосида гигиена фани шаклланди ва юксала борди. Ҷша даврда Россия ва бошқа(лар) давлатларда ташки муҳитнинг – ҳаво, сув ва тупроқнинг инсон организмига, шунингдек, ижтимоий омиллар – меҳнат, турмуш тарзи ва овқатланиш шароитларининг ишчилар соғлиғига таъсирини ўрганиш туфайли ижтимоий гигиена муаммоси илмий асослаб берилди.

19-асрнинг сўнгги чорагида шаклланган биокимё фани соғлом организмда ва патологик ҳолатларда моддалар алмашинувини ўрганиш, унинг ўзгаришини текшириш натижасида касалликларни аниқлаш билан физиология ва патофизиологияни бойитди ва тиббиётга янги, юқори информатив ва бажарилиши осонроқ лаб. усуларини киритди. Орқа мия нервларидаги сезувчи ва ҳаракатлантирувчи толалар ўрганилди, бу эса организмда нерв тизими фаолиятининг аҳамиятини аниқлашга имкон берди, қон ва лимфа таркиби, безларнинг тузилиши ва фаолиятлари ўрганилди. Рус олимлари С.Ботиш, И.Сеченов, И.Павлов тадқиқотлари туфайли марказий нерв тизими ва бутун организмнинг фаолият қонунлари материалистик нуқтаи назардан таърифлаб берилди.

Умуман бу даврда экспериментал тиббиёт тобора ривожланиб борди, француз олими К. Бенар ва рус патофизиолог В. В. Пашутиннинг бу борада олиб борган илмий ишлари умумий патология (кейинчалик А.Богомолец ва С. С. Халатов асослаган патологик физиология) нинг фан сифатида шаклланишида муҳим аҳамият касб этди. Анатомия ва топографик анатомиянинг чуқур ўрганиш хирургияда оперцияларнинг муваффақиятини таъминлади.

20-асрда тиббиётда мисли кўрилмаган ютуқларга эришилди. Немис олими В. К. Рентген икснуларни кашф этди ва тиббиётда рентгенологияга асос солди. Табиий радиоактивликнинг кашф этилиши, ядро физикаси соҳасидаги тадқиқотлар ионловчи нурларнинг тирик организмга таъсирини ўрганувчи радиобиология фанини юзага келтирди. Бу соҳадаги кейинги изланишлар даволаш ва диагностика мақсадида радиоактив изотоплардан, нишонланган атомлардан фойдаланиш имконини берди. Тиббиёт техникаси ҳам тез ривожланди. Тиббиётга электроника ютуқларининг татбиқ этилиши натижасида организмдаги турли аъзо ва тизимлар фаолиятини аниқ белгилаб берадиган усуллар, сунъий юрак, сунъий буйрак ва ҳ. к. ихтиро қилинди. Электрон микроскоп эндиликда ҳужайрадаги энг мураккаб ва нозик ўзгаришларни, майда микробларни аниқлашда зарур қурол бўлиб қолди. Тиббиёт кибернетикаги ёрдамида замонавий, ихчам ва қулай протезлар яратилди, шунингдек, операция вақтида беморнинг нафас олиши ва артериал босимини меъёрида сақлаб турадиган турли автоматик тизимлар ишлаб чиқилди, техника тараққиёти, ўз навбатида, тиббиётга

янги соҳалар (авиация тиббиёти, космик тиббиёти киритди. Ирсият ва организмнинг ўзгарувчанлик кнуниятини ўрганадиган генетика фани тиббиётнинг ривожига катта таъсир кўрсатди. Ирсий касалликларни ўрганиш тиббиёт генетикасининг пайдо бўлишига олиб келди. Иммунологининг ривожланиши иммунологик ўзгаришлар оқибатида келиб чиқадиган касалликларни ўрганадиган иммунопатологияга асос бўлди. К. Ландштейнернинг изогемагглютинация қонуни (1900-01), Я.Янский томонидан одам қони таркиби жиҳатидан 4 гуруҳга бўлиниши кашф этилиши (1907) тиббиёт амалиётида қон куйишдан кенг фойдаланишга имкон берди. Бу даврда тиббиётга Пиркенинг сил касаллигини аниқлайдиган алергик реакцияси (қ. Пирке реакцияси) ва аллергия атамаси киритилди. 1939-40 йилларда Микроорганизмларга қарши курашнинг кучли воситаларидан бўлган антибиотиклар ихтиро қилинди ва амалда қўлланила бошлади. Витаминлар ҳақидаги таълимот ҳам ривож топди. Ички секреция безларининг тузилиши ва фаолиятини ўрганиш туфайли эндокринология мустақил фанга айланди, у ривожланиб, гормнотерапия ва гормонал бошқарилиш масалаларини ҳам ўрганишга киришилди. Кимётерапия, гормнотерапия ва марказий нерв тизимига таъсир этадиган препаратларнинг қўлланилиши ва турли синтетик дори воситаларини олиш усулларининг кенгайиши клиник тиббиётни тубдан ўзгартирди. Бу даврда янги тиббий жиҳозлар, жумладан, электрон аппаратлар ёрдамида юрак фаолиятини клиник ва экспериментал текширишлар амалиётда кенг қўлланиши натижасида кардиология соҳаси ички касалликлар клиникасидан мустақил фан сифатида ажралиб чиқди. Миокард инфаркт, қон ивиши, атеросклероз ва бошқа(лар) клиникаси таърифлаб берилди. Эндиликда кардиология муаммоларини терпевтларгина эмас, балки хирурглар, физиололар, биокимёгарлар ва бошқа(лар) ҳам ўрганмоқдалар. Қон тизимини ўрганадиган фан – гематология ҳам ривожланди. Уруш ҳаракатлари чоғида ҳарбий дала хирургияси юзага келди. Травматизмнинг ўсиши туфайли травматология ва ортопедия шаклланди. В.Филатовнинг пластик хирургия соҳасидаги ишлари жаҳон тиббиёт ида юксак баҳоланди, рус олимлари Л.Поленов, Н.Буденко ва бошқа(лар)нинг ишлари нейрохирургиянинг шаклланишига имкон берди. Сийдик-таносил аъзолари касалликларини хирургик усулда даволаш йўлга қўйилиши туфайли урология соҳаси қарор топди. Наркоз бериш усули ткомиллаштирилди. Рус хирурги А. В. Вишнеский новокаин эритмаси билан маҳаллий оғриқсизлантириш усулини ишлаб чиқди (1923-30). Замонавий наркоз бериш усули ва антибактериал терапия юрак ва ўпка хирургиясининг ривожланишига йўл очди, сунъий қон айланиш аппарати кашф этилди. Кардиохирургия ҳам янги олимлар ташлади: туғма ва ревматик юрак нуқсонлари хирургик йўл билан даволана бошланди. Юрак трансплантологиясига асос солинди (Жанубий Африка хирурги К. Барнард, 1967).

20-асрнинг бошларида ўсмалар ҳақидаги фан – онкология шаклланди. Кейинги тадқиқотларда ўсмаларнинг, чунончи раkning вирусли ва канцероген шакл назариялари юзага келди.

Микробиология тез суръатлар билан ривожланди: силга қарши вакцина тайёрланди (1921, А.Кальмет ва Ш. Герен). Кейинги изланишлар натижасида полиомиелит, дифтерия ва бошқа(лар) инфекцион касалликларни бартараф қиладиган вакцина, зардоблар ихтиро қилинди; риккетсоз, лептоспирозлар ҳақидаги таълимот ишлаб чиқилди. Д. И. Ивановскийнинг филтрлануви вирусларни ихтиро қилиши (1892) ва Ндерландия ботаниги М. Бейеринкнинг кейинги тадқиқотлари вирусологиянинг мустақил фан сифатида шаклланишига олиб келди.

Замонавий тиббиётнинг баъзи муаммолари. Илмий техника ривож, ижтимоий-иктисодий ўзгариш ва муваффақиятлар туфайли аҳоли соғлигини сақлашда касалликлар таркибида муҳим ижобий ўзгаришлар рўй берди, ўлим камайди, узок умр кўрувчилар сони ортди. Иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларда илгари дунёда кенг тарқалган ўта хавфли эпидемик касалликлар (вабо, ўлат, чечак ва бошқа(лар))га барҳам берилди. Кишилар соғлиғига ва халқ хўжалиғига катта зарар етказётган грипп, вирусли гепатит, орттирилган иммун танқислиги ва бошқа(лар) вирусли касалликларга қарши кураш шу куннинг муҳим тиббий муаммоларидан бўлиб қолмоқда.

Юрак-томир касалликларидан юракнинг ишемик касаллиги (қ. инфаркт), атеросклероз, гипертония касаллиги ва бошқа(лар)нинг олдини олиш алоҳида аҳамият касб этмоқдасрАсаббузарлик, тамаки чекиш, жисмоний меҳнат билан кам шуғулланиш, меъеридан кўп овқат ёйиш, спиртли ичимликларга ружу қилиш, гиёҳвандлик каби иллатлар бундай касалликларнинг кўпайишига сабаб бўлмоқдасрЛекин бу касалликларни ўз вақтида аниқлаш ва даволашда замонавий тиббиёт анчагина муваффақиятлари эришди.

Хавфли ўсмаларнинг пайдо бўлиш сабабларини аниқлаш ва даволаш тиббиётнинг энг долзарб масаласидир. Кимёвий канцероген моддалар ва нурланишнинг таъсирини камайтириш, ўсмалар пайдо қиладиган вирусларни топиш ва организмнинг ҳимоя механизмларини ўрганиш муҳим масалалардандир. Бу борада Ўзбекистон Онкология маркази ҳам фаол иш олиб бормоқда.

Замонавий тиббиётнинг долзарб масалаларидан яна бири асаб ва руҳий ўзгаришларни ўргнишдир, чунки бир қатор мамлакатларда бунга соғликни сақлашнинг биринчи масаласи деб қарашмоқда.

Ташқи муҳитни муҳофаза қилиш ва соғломлаштириш жуда муҳим ижтимоий ва сиёсий аҳамиятга эга. Сув, ҳаво, тупроқнинг ифлосланиши ва биосферада экологик мувозанатнинг бузилиши кишилар соғлиғига салбий таъсир кўрсатмоқда. Ичимлик сув ва тупроқнинг саноат чиқиндилари билан ифлосланишининг олдини олиш ўта долзарб масаладир. Ташқи муҳитни соғломлаштириш, табиатни муҳофаза қилиш учун кураш халқаро аҳамиятга молик бўлиб қолди. Бу соҳада кейинги йилларда республикада шифокорлар, айниқса, гигиенист олимлар ва махсус илмий текшириш институтлари жамоалари кўпгина арзигулик ишлар қилишди. Ҳозирги замон тиббиёти олдида турган энг муҳим масалалардан яна бири шифокор билан бемор

ўртасидаги муносабатларнинг (қ. Тиббиёт деонтологияси) самрадорлигига эришишдир. Аъзо ва тўқималарни кўчириб ўтқазишдаги донорлик, тўқималар мос келмаслигини бартараф қилиш ва ушбу муаммога боғлиқ бир қанча масалалар, масалан, ўзак хужайралардан даволаш мақсадида фойдаланиш тиббиётда муҳим ўрин тутмоқца.

Тошкентда Туркистон университети таъсис этилиши ва унинг таркибида тиббиёт факультетининг очилиши Ўзбекистонда тиббиётнинг ривожланишидаги муҳим санадир. Бу факултет кейин (1931 й.) Тошкент тиббиёт институтига айлантирилди.

1918 йилда Тошкентда микробиология лабораторияси (кейинчалик Эпидемиология ва микробиология илмий текшириш институти ҳамда вакцина ва қон задоблари илмий текшириш институтилари), 1919 йилда Н. Семашко номидаги физиотерапия институти (ҳоз. Тиббий тикланиш ва физиотерапия институти), 1924 йилда Бухорода Тиббиёт паразитологияси ва безгак институти (кейинчалик Самарқандга кўчирилган) ташкил этилди. Тиббиёт ходимларининг комплекс равишда олиб борган ишлари туфайли безгак ва ришта каби касалликлар тугатилди. Бунда олимларимиздан Л.М.Исаев, А.Асқаров, тиббиёт Х.Нажмиддинов, И.Қ.Мусабоев, Г.Н.Терехов ва бошқа(лар)нинг ҳиссаси катта бўлди.

Ўзбекистон Сил илмий текшириш институтида беморларни меҳнат билан даволаш усули ишлаб чиқилди (Ш.Алимов). Республика фтизиатрлари сил эпидемиологияси, клиникаси, даволаш ва олдини олиш масалаларини ёритиб беришди.Н. Крюков, И.Кассирский, З. И. Умидова, М. С. Турсунхўжаева, Х. И. Янбаева ва бошқа(лар)нинг иштироки ҳамда раҳбарлигида Ўзбекистон илимининг юрак-томир тизимига, организмдаги моддалар алмашинуви ва жигар хасталиқларига таъсири ўрганилди. Иссиқ иқлимнинг организмнинг физиологик жараёнига таъсирини аниқлашда Н. В. Данилов, АСРЮ. Юнусов, АСРС. Содиқов, АСРҲ. Ҳошимов, З. Р. Юнусовлар катта илмий текшириш ишлари олиб бордилар. Гастроэнтерология масалалари республика иқлимига ва маҳаллий аҳолининг турмуш хусусиятлари ва иммун ҳолатига боғлаб ўрганилди, бу соҳада республикамиз олимлари АСРАСРАсқаров, Э. И. Отахонов, Н. И. Исмоилов, Э. Й. Қосимов ва бошқа(лар)нинг тадқиқотлари муҳим аҳамият касб этди. К.Зуфаров раҳбарлигида меъда-ичак йўлини электрон микроскопда ўрганиш ишлари олиб борилди ва бу соҳа бўйича ноёб атлас яратилди.

Бўқоқнинг эпидемиологияси, клиникаси, Давоси ва олдини олиш ҳамда биокимёси соҳасида катта тадқиқотлар олиб борилди (С.Масумов, Ё.Тўракулов ва бошқа(лар)). Кейинги вақтда назарий ва экспериментал тиббиётнинг асосий фанларидан бири – патологик физиология соҳасида, чунончи унинг овқат ҳазм қилиш аъзолари, моддалар алмашинуви патологияси ва аллергиялогия бўлимлари бўйича илмий-амалий аҳамиятга эга бўлган бир қатор тадқиқотлар олиб борилди (Н. Ҳ. Абдуллаев, Ҳ. Ё. Каримов, М. М. Ҳақбердиев).

Иссиқ иқлим шароитида болаларда ҳазм аъзолари касалликларининг турли жихатлари ўрганилди. Педиатрияда гемотерапия, юрак гликозидларини татбиқ этиш ва болалар овқатланиши соҳасида тадқиқот ишлари олиб борилди (С. Ш. Шамшиев, С. Н. Йўлдошева ва бошқа(лар)).

Ўзбекистонда хирургия мактабининг ривожланишига С. Масумов, Ҳ. Ғ. Ғофуров, В. Воҳидов, Ў. О. Орипов, С. М. Аъзамхўжаев, М. Ашрапова, Р. М. Нурмухамедов, Ш. И. Каримов ва бошқа(лар) катта ҳисса қўшишни. Умумий хирургия билан бир қаторда унинг тармоқлари: нейрохирургия, ортопедия ва травматология (Н. М. Шоматов, О. Ш. Шокиров, М. Ҳ. Қриев, Ш. Ш. Ҳамраев ва бошқа(лар)), урология (О. М. Мухторов ва бошқа(лар)), болалар хирургияси (К. Х. Тоҳиров, А. Сулаймонов); болалар юқумли касалликлари (Ш. Ҳ. Хўжаев, О. С. Маҳмудов, Т. О. Даминов) бўйича ҳам ўтказилган илмий изланишлар яхши самаралар берди. Республикада оториноларингология фани Қ. Ж. Мираззов ва бошқа(лар) томонидан анча тараққий эттирилди. Кўз касалликларини аниқлаш ва даволаш масалалари (М. К. Комилов), нафас аъзоларининг профилактикаси, ташхиси ва даво усулларига тааллуқли янгиликлар қўлга киритилди (АСРМ. Убайдуллаев, Н. Ҳ. Шомирзаев). Гематология ва қон қуйиш соҳаларида камчиликларни барвақт аниқлаш, самарали даволашда, компонент гемотерапияни жорий этиш бўйича ҳам муҳим илмий текшириш ишлари ўтказилди (Х. Ҳақимов, С. М. Баҳромов ва бошқа(лар)). Нафас, ҳазм ва юрак-томир тизими касалликларини рентгенологик усул билан аниқлаш масалалари ёритиб берилди (Ж. Абдурасулов, Ж. Маҳсумов, А. Мансуров, Ш. Мирғаниев). Нерв тизимининг инфекция ва томир касалликларига оид тадқиқотлар ўтказилди (Р. Раҳимжонов, Х. Қ. Салоҳидднов, Н. М. Мажидов). Психиатрлар пеллагра ва қутуриш касалликларида психиканинг бузилишини, шунингдек, психозларни даволаш масалаларини ўрганишди (Х. Олимов). Ревматизм ва подагра касалликларининг қай тарзда кечиши, буларнинг олдини олиш, даволаш (Р. Қорабоева, Т. С. Солиев) жорий этилди. Дерматовенерологларнинг самарали ишлари юмшоқ шанқри тугатиш, захм, дерматомикозлар билан касалланишни камайтиришга имкон берди (А. Ақовбян, У. М. Мираҳмедов, Р. Капкаев). Курортологлар маҳаллий курорт ресурсларини ўрганишди.

Республикада фармакология фанининг тезлик билан ривожланиши натижасида 40 дан зиёд янги дорилар яратилди ва тиббиёт амалиётига татбиқ этилди (И. К. Комилов, У. Б. Зокиров ва бошқа(лар)). Тиббиётнинг асосий тармоқларидан бири – ташқи муҳитни ўрганиш, аҳоли яшайдиган жойларни соғломлаштириш, санитария-гигиена шароитини яхшилаш, шахсий ва овқатланиш гигиенаси соҳасида ҳам кўп ишлар қилинди (А. Зоҳидов, Ғ. М. Маҳкамов, Б. Х. Маъзумов, Т. И. Искандаров).